

УДК 321:2(477)«199/20»
ББК 86.3(4Укр)
Д-81

Дудка Л.О., м. Ніжин

ЦЕРКВА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ: ДОСВІД І ВИКЛИКИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовані причини, особливості та характерні риси процесу становлення церкви як дієвого та повноправного інституту громадянського суспільства в Україні періоду незалежності. Авторка стверджує, що сучасний стан і рівень забезпечення права громадян на свободу совісті, характер державно-церковних відносин і використання значного потенціалу церкви як соціального інституту значною мірою залежать від позиції державної влади, наявності в неї чіткої і зрозумілої політики щодо релігії та релігійних організацій. Акцентується увага на тому, що створення в Україні єдиної Помісної Церкви та реформування церковного управління на засадах соборності є необхідною передумовою та вкрай важливим чинником сучасних демократичних трансформацій в Україні. Зазначається, що розбудова громадянського суспільства та подальша демократизація держави дозволить розширити спектр церковних можливостей у сфері соціального служіння.

Ключові слова: церква, держава, громадянське суспільство, соціальний інститут, державно-церковні відносини.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Однією з найзнаменніших подій нашого сьогодення по праву можемо назвати утворення в Україні власної Помісної Церкви. Довгий, важкий і тернистий був шлях до цієї

вкрай важливої дати. Лише на 27-му році своєї державної незалежності ми спромоглися досягти незалежності й у церковній сфері та відновити історичну справедливість. Проте певне державно-церковне порозуміння в досягненні цієї мети не знімає всієї гостроти навколо церковних проблем і міжконфесійних відносин. Досі відчувається негативний тягар тоталітарного минулого в суспільній свідомості, що стоїть на перешкоді духовному відродженню, консолідації та розвитку української нації. І це не випадково, адже серед численних чинників суспільного життя, які відбиваються на політиці й суспільстві в цілому, є релігія.

Упродовж багатьох століть, а особливо нині, релігійні доктрини та релігійні інститути безпосередньо й опосередковано впливали і впливають на суспільно-політичні процеси будь-якої країни. Україна не є винятком, а враховуючи специфіку сучасної церковно-релігійної ситуації та труднощі в забезпеченні політичної стабільності та суспільної злагоди між усіма її громадянами, цей процес у нашій країні має власні особливості та неоднозначні наслідки. Зокрема, до таких уже традиційних ознак державно-церковної сфери в Україні періоду незалежності, як наявність різних конфесій і неоднорідність ставлення їх до перспектив розвитку української державності, напруженість міжконфесійних відносин, значна політична заангажованість окремих конфесій і прагнення їх впливати на розв'язання владних проблем [9, с. 27], додалися нові, пов'язані з процесом розбудови Помісної Православної Церкви, її внутрішньою самоідентифікацією та міжнародним визнанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемі взаємин релігії й суспільства, держави та церкви, вона продовжує нині залишатися дискусійною. Подолання ідеологічних бар'єрів, колишніх упереджених методологічних підходів, доступ до раніше заборонених джерел інформації нині дають змогу справді на науковому рівні досліджувати релігійні процеси в Україні.

Питання державно-церковних відносин, реалізація принципу свободи совісті в Україні періоду незалежності, взаємовплив церкви і держави проаналізовано в роботах В. Бондаренка, А. Колодного, В. Любчика, П. Панченко, В. Рибалка, М. Бабія, В. Єленського, Л. Филипович та ін. У працях політологічного, соціологічного та історичного спрямування знайшли своє відображення процеси становлення громадянського суспільства в Україні та основних його структурних елементів. Проте вплив церкви на його формування та її місце як соціального інституту в цьому процесі висвітлено поки що недостатньо повно. Водночас, варто констатувати, що складні реалії сьогодення, неоднозначне позиціонування різних церков і релігійних організацій в Україні щодо російської агресії, напруження міжконфесійних відносин, що яскраво виявляється сьогодні як серед церковного кліру, так і в середовищі простих віруючих у зв'язку з необхідністю релігійного самовизначення, зумовлюють актуальність проблематики державно-церковних відносин і її подальше вивчення з урахуванням тих змін, що відбуваються нині як на рівні державних, так і церковних інституцій.

Формування мети статті. Дана наукова стаття має своєю метою розглянути характерні риси сучасних українських практик у сфері діалогу між державою та церквою, розкрити соціокультурне значення та особливості процесу становлення церкви як дієвого соціального інституту в контексті сучасних демократичних трансформацій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слід підкреслити, що церква як соціальний інститут, володіючи певним досвідом суспільної діяльності та високим рівнем довіри до неї громадян нашої держави порівняно з іншими суспільними інституціями має значний потенціал і досвід позитивного впливу на українське суспільство, зокрема на процес побудови громадянського суспільства. Підтвердженням зазначеної тези є результати опитування громадської думки щодо рівня довіри населення соціальним інститутам, яке регулярно проводиться

Київським міжнародним інститутом соціології. За результатами опитування, найбільшою довірою серед українців користуються церква, волонтери та Збройні Сили України [4]. Досить влучно зазначає М. Рибачук, що релігійні об'єднання відігравали в історичній ретроспективі й відіграють сьогодні роль суспільної совісті, суспільного арбітра, викривача суспільних недоліків, захисника від усіх форм насильства, надавача гуманітарної допомоги, ініціатора й організатора правозахисної й екологічної діяльності. Загальносуспільні й загальнодемократичні цінності й орієнтації піддаються ерозії поза духовно-релігійними цінностями, а теологія здатна долучити апробовані впродовж багатьох століть рецепти суспільної взаємодії, загальнозначущі норми моральної регуляції. Саме звідси бере початок традиція визнавати церкву елементом громадянського суспільства за умови того, що вона відділена від держави [16].

Для повнішого використання церквою свого досвіду та потенціалу в реалізації таких функцій, як формування громадянської культури населення, здійснення благодійницької діяльності, підтримка найменш соціально захищених категорій населення, налагодження міжнародних зв'язків, здійснення наукової і просвітницької роботи тощо їй потрібна допомога держави в забезпеченні необхідними умовами та ресурсами. Це повинно проявитися передусім через створення нормативно-правової бази та формування дієвого механізму співпраці, що забезпечили б відповідні умови для діяльності церкви як дієвого та повноправного інституту громадянського суспільства.

Виконуючи такі функції, церква зможе розв'язувати важливі для всього соціуму проблеми, привертати до них увагу держави, коли треба – змушувати її корегувати власну політику в потрібному для суспільства напрямі. Вона буде здатна забезпечувати зворотний зв'язок між державою і суспільством, пропонуватиме свої програми з'ясування суспільних питань [2, с. 108].

Отже, належні державно-церковні відносини є необхідними не лише для побудови демократичної правової держави, зобов'язаної забезпечити реалізацію права громадян на

свободу совісті, але й для становлення громадянського суспільства, оскільки церкви та релігійні організації виконують не лише притаманні їм функції, але й, будучи суспільними інститутами, є причетними до соціального життя, освіти, культури, благодійної діяльності тощо.

Згідно із сучасною українською моделлю державно-церковних відносин, держава і церква визначаються як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції, взаємно підтримуючи один одного. При цьому релігійні організації діють у правовому полі держави, держава не втручається в справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу церкві, сприятливі умови її діяльності. Отже, конституційне закріплення принципу відокремлення церкви від держави не відкидає як їхньої взаємної відповідальності, так і можливості співпраці у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, культури, науки, мистецтва тощо. Завдячуючи таким підходам, процес релігійного відродження в незалежній Україні набув незворотного характеру і виявився в зростанні релігійності населення, чисельності релігійних організацій, розширенні спектру конфесійного розмаїття [12, с. 7].

Цілком зрозумілим є те, що релігійні об'єднання не можуть існувати поза суспільством, вони не можуть бути нейтральними щодо подій у суспільстві. Демократизація українського суспільства привела до відчутної активізації діяльності церковних конфесій, релігійних організацій у соціально-політичному, державно-політичному та соціально-культурному житті країни.

Як зазначено в проекті Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, відокремлення церкви від держави зовсім не означає відокремлення церкви від суспільства, заборону її участі в суспільному житті. Навпаки, цей принцип звільняє церкву (релігійні організації) від її одержавлення, тотального контролю держави за її внутрішнім життям, внутрішніми приписами та релігійною практикою [7, с. 59].

Із здобуттям незалежності України спостерігаємо суттєві зміни, що відбуваються як у церковно-релігійній сфері, так і в докорінній перебудові державно-церковних відносин. Зокрема, сформувалося національне законодавство щодо забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Базовий Закон «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 року [14] з наступними змінами та доповненнями, а також більшість законодавчих актів, що регулювали окремі питання, за експертними оцінками, загалом на належному рівні забезпечували як реалізацію права громадян на свободу совісті, так і розвиток церковно-релігійної мережі.

Після реорганізації системи органів державної влади в незалежній Україні функції щодо забезпечення проведення державної політики щодо релігії та діяльності релігійних організацій поклалися на державний орган виконавчої служби, який часто змінював свій статус і підпорядкування. Так, від 1991 р. і дотепер функції державного органу у справах релігій виконували: Рада у справах релігій при Кабінеті Міністрів України, Міністерство України у справах національностей, міграцій та культур, Державний комітет України у справах релігій, Державний департамент у справах релігій Міністерства юстиції України, Державний комітет України у справах національностей та релігій.

Проте Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09 грудня 2010 р. було ліквідовано Державний комітет України у справах національностей та релігій, а функції з реалізації державної політики у сфері релігії покладено на Міністерство культури України, у структурі якого було створено Департамент у справах релігій та національностей [13].

При цьому варто зазначити, що ще 2008 р. при Кабінеті Міністрів України була утворена Комісія з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій. Останнього разу засідання комісії проводилось у жовтні 2012 р., а перед цим ще три роки засідання не скликалися. 4 березня 2015 року була затверджена Постанова Кабміну України про відновлення та

активізацію роботи комісії, основними завданнями якої є сприяння координації дій органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій та підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері державно-конфесійних відносин. Проте, як зазначає Інститут релігійної свободи, жодного засідання так і не було скликано. І це при тому, що, за словами релігійних діячів та експертів, міжвідомчого опрацювання потребують питання спрощення реєстрації релігійних організацій і перереєстрації їх статутів, функціонування капеланської служби в умовах російської агресії та порядок проходження альтернативної служби під час мобілізації, з'ясування питань гуманітарної допомоги та багато інших [6].

1990-ми роками можемо виокремити знакові події, що свідчили про намагання налагодити постійний дієвий міжконфесійний діалог. Зокрема, з цією метою у грудні 1996 р. за сприяння Державного комітету України в справах релігії була створена *Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій* як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган [1]. Мета ВРЦіРО – об'єднання зусиль Церков і релігійних організацій з духовного відродження України, координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами, участі в розробці проектів нормативних актів з питань державно-конфесійних відносин, здійснення комплексних заходів добродійного характеру. Нині Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій є найбільшою і найавторитетнішою громадською інституцією в Україні. Рада Церков бере активну участь у громадському житті країни, реагуючи на суспільні виклики публічними заявами, миротворчими та іншими заходами. Особливу увагу Рада Церков звертає на необхідність утвердження в суспільстві справедливості, забезпечення свободи віросповідання та інших фундаментальних прав людини, захисту суспільної моралі, боротьби з корупцією, належного соціального захисту вразливих і малозабезпечених верств населення, проведення чесних і прозорих виборів [5].

У структурі Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій діє спеціально створена Комісія з питань соціального служіння, яка ініціює та розробляє цілу низку цікавих і суспільно-корисних проєктів. Зокрема, 22 листопада 2017 р. Комісією була затверджена Стратегія участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім». У документі зазначається, що нині в Україні існує чимало суспільних викликів і розломів, які потребують зцілення та спільних дій для їх подолання. Зокрема, велика кількість наших співгромадян у той чи інший спосіб постраждалих від війни на сході України та від незаконної анексії АР Крим, що серед іншого спричинило багато душевних ран, невпевненість у завтрашньому дні, агресивність до навколишніх; поява сотень тисяч внутрішньо переміщених осіб і потреба їх інтеграції в місцеві громади на новому місці проживання; реінтеграція населення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, АР Крим; проблема звільнення заручників (полонених), які утримуються так званими «ДНР/ЛНР» на непідконтрольній уряду території на сході України; поширення нелегальної зброї та зниження психологічного порогу щодо застосування насильства для залагодження життєво важливих справ; масове поширення дезінформації та свідомо сконструйованих неправдивих новин (фейків), які ускладнюють установлення правди, а відтак провокують прийняття неправильних рішень і паралізують діалог. Зважаючи на вищезазначене, Стратегія передбачає визначити цілі та завдання щодо миробудування в Україні – як здорову реакцію на згадані суспільні виклики, насамперед для врегулювання глибинних причин конфлікту і недопущення його повторення [17].

Для поглиблення як державно-конфесійного, так і міжконфесійного діалогу, опрацювання конкретних механізмів співпраці між державою і церквою в різних сферах важливою є співпраця Церков і релігійних організацій у форматі консультативно-дорадчих органів при міністерствах і відомствах – громадських рад.

Нині доволі активно свою роботу проводить Громадська рада при Міністерстві освіти і науки України з питань співпраці із Всеукраїнською радою Церков і релігійних організацій. У центрі уваги Громадської ради – питання сприяння запровадженню викладання предметів духовно-морального спрямування, опрацювання державного стандарту з богослов'я та інше. Результатом послідовних і багаторічних зусиль Громадської ради стало ухвалення 2 липня 2015 р. Президентом України Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів», надавши таким чином релігійним організаціям право виступати суб'єктами заснування загальноосвітніх навчальних закладів різного рівня. Як зазначає Ю. Решетников, зазначений Закон носить без сумніву революційний характер у контексті подолання наслідків тоталітарної радянської політики щодо релігії та церкви та розбудови державно-конфесійних відносин на принципово нових демократичних засадах. Ведучи розмову про надання релігійним організаціям вказаного права, важливим є не лише урівнення їх з огляду на це з іншими суб'єктами права і подолання їх штучної дискримінації, але і введення їх у коло суб'єктів – учасників навчально-виховного процесу [15].

29 квітня 2009 р. відбулось установче засідання Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, яка була утворена з метою налагодження тісної співпраці Міністерства з українськими Церквами і релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб військовослужбовців і духовного, морально-естетичного, військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України [11]. Результатом її роботи стало розроблення Концепції душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України.

4 червня 2009 року започаткувала свою роботу Громадська рада при Міністерстві охорони здоров'я України з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій [10]. На робочих засіданнях представники конфесій і медичної спільноти розглядають питання пропаганди здорового

способу життя, профілактики поширення інфекцій ВІЛ/СНІДу, шляхи вдосконалення процесу вакцинації в Україні, обговорили проект «Етичного кодексу лікаря» тощо.

Підставою для створення та діяльності громадських рад при різних міністерства та відомствах є положення нормативно-правових актів України, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості діяльності органів виконавчої влади, утвердження в Україні народовладдя і громадянського суспільства [3, с. 4–7] .

Громадянське суспільство – це суспільство, якому властиве самоврядування вільних індивідів і добровільно створених ними організацій. Громадянське суспільство як сферу самоврядування вільних індивідів захищають від свавілля державної влади та жорсткої регламентації з боку її органів відповідні закони. Ось чому в реальному суспільному житті громадянське суспільство та правова держава є взаємопов'язаними інституціями, функціонування яких забезпечується верховенством закону, що надійно гарантує та захищає права і свободи громадян [8, с. 78].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Будь-яка співпраця буде успішною лише за умови порозуміння сторін, що можливо забезпечити завдяки застосуванню діалогових форм управління. Роль і значення громадських рад як консультативно-дорадчих органів при органах влади переоцінити вкрай важко. Адже через них як через форпости громадськості релігійні організації та віруючі мають можливість оперативно і конструктивно з'ясовувати нагальні питання церковно-релігійного життя. Важливо, що діяльність зазначених Громадських рад призводить до цілком конкретних управлінських рішень у сфері компетенції відповідних міністерств і відомств.

Безумовно, ключову роль у становленні громадянського суспільства відіграє держава, точніше ті можливості, які вона може запропонувати для інститутів громадянського суспільства.

Ці можливості повинні ґрунтуватись на утвердженні толерантності, як важливій правовій і політичній потребі. Лише за умови релігійної толерантності, створення ефективного нормативно-правового поля взаємин між державою, церквою та релігійними організаціями ми зможемо твердити про релігійні організації як повноправні інститути громадянського суспільства, яким під силу з'ясовувати не тільки власні безпосередні церковно-релігійні питання, але й долучатися до виконання важливих соціальних проектів.

Проте підвищення соціокультурного значення церкви потребує також адекватної реакції саме нею на низку назрілих трансформаційних вимог, зокрема: толерантно та виважено, на основі загальнонаціональних пріоритетів пройти процес інституціонального оформлення Помісної Православної Церкви, уникаючи подальшого загострення міжконфесійної боротьби; деполітизація та повне відокремлення від партійної конкуренції та боротьби; поєднання віровчення та своїх пастирських зусиль із культурно-просвітницькими, добродійними, волонтерськими та іншими способами соціального служіння; усунення елементів меркантильно-бізнесових нашарувань. Становлення Православної Церкви України на принципах україноцентризму та канонічності за умови повної та конструктивної підтримки держави безумовно посприє посиленню соціальної ролі церкви та ствердження її як інституту громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. 20 років на шляху діалогу та порозуміння. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/council> (дата звернення: 08.02.2019).
2. Грінер О.М. Становлення Церкви як інституту громадянського суспільства: управлінський аспект. *Релігія і церква в сучасних українських реаліях*: матеріалів наук.-практ. конф. «Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 12 вересня 2007 р.). К. 2007. С. 107–116.

3. Громадські Ради: створення та організація роботи: довідково-методичний посібник для членів громадських рад. / за заг. ред. А.С. Крупника. Одеса, 2012. 126 с.
4. Довіра соціальним інституціям (прес-релізи та звіти). URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1> (дата звернення: 07.02.2019).
5. Заєць О. Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій та її позиція відносно законодавчих ініціатив у релігійній сфері. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=179%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk (дата звернення: 08.02.2019).
6. Кабмін знов змінив склад міжвідомчої Комісії з питань релігійних організацій. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1812 (дата звернення 06.02.2019).
7. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні. Проект. *Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин*: інформаційні матеріали до Круглого столу на тему «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?», (м. Київ, 22 квітня 2013 р.). К., 2013. С 58-66.
8. Морозюк С. Громадянське суспільство і релігія: проблема толерантності відносин. *Державно-церковна політика в Україні як фактор формування громадянського суспільства*: зб. доп. та повід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2008 р.). Київ: Світ Знань, 2009. С. 78–79.
9. Онішук С.В., Петровський П.М. Соціокультурне значення церкви для сучасних демократичних трансформацій в Україні. *Theory and Practice of Public Administration*. 2016. Вип. 5. С. 27–34. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/4.pdf> (дата звернення: 07.02.2019).
10. Положення про Громадську раду при Міністерстві охорони здоров'я України: затв. наказом МОЗ України від 22 травня 2009 р. № 358. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/polog_grRADA.html (дата звернення 08.02.2019).

11. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України: затв. наказом Міністра оборони України від 21.03.2009 р. № 213. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada> (дата звернення: 08.02.2019).
12. Попов Г. Особливості розвитку державно-церковних відносин та релігійно-церковного комплексу в сучасній Україні. *Релігія і церква в сучасних українських реаліях*: матеріали наук.-практ. конф. «Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 12 вересня 2007 р.). К. 2007. С. 6-11.
13. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085. URL: <http://president.gov.ua/documents/12584.html>. (дата звернення 05.09.2017).
14. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення 17.07.2018).
15. Решетников Ю. Громадська рада з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України як механізм забезпечення взаємодії держави та релігійних інституцій у сфері освіти. URL: <http://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/internet-resursy> (дата звернення 08.02.2019).
16. Рибачук М. Громадянське суспільство і церква. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Вип. 5. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/4.pdf>. (дата звернення: 08.02.2019).
17. Стратегія участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім»: прийнята Комісією з питань соціального служіння Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій 22 листопада 2017 р. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/535-uccro-peacebuildin-g-strategy-ukraine> (дата звернення: 07.02.2019).

REFERENCES

1. Vseukrajinsjka Rada Cerkov i religijnykh orghanizacij (2014) 20 rokov na shljakhu dialoghu ta porozuminnja [20 years on the path to dialogue and understanding]. Retrieved from: <http://vrciro.org.ua/ua/council> (accessed 08.02.2019).
2. Ghriner O.M. (2007) Stanovlennja Cerkvy jak instytutu ghromadjansjkogho suspiljstva: upravlinsjkyj aspekt [The formation of the Church as an institution of civil society: the managerial aspect]. Proceedings of the *Relighija i cerkva v suchasnij Ukraini: stan, problemy, perspektyvy* (Ukraine, Kyiv, September 12, 2007), Kyiv, pp. 107–116.
3. Krupnyk A.S. (ed.) (2012) *Ghromadsjki Rady: stvorennja ta orghanizacija roboty* [Public Councils: Creation and organization of work]. Odeca: Odesjkyj suspiljnyj instytut socialjnykh tekhnologhij. (in Ukrainian)
4. Kyjivs'kyj mizhnarodnyj instytut sociologhiji (2017) *Dovira socialjnym instytucijam* [Trust in social institutions]. Retrieved from: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1> (accessed 07.02.2019).
5. Zajecj O. (2008) Vseukrajinsjka Rada Cerkov ta religijnykh orghanizacij ta jiji pozycja vidnosno zakonodavchykh iniciatyv u religijnij sferi [All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations and its Position Regarding Religious Legislative Initiatives]. Retrieved from: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=179%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk. (accessed 08.02.2019).
6. Kabmin znov zminiv sklad mizhvidomchoyi Komisiyi z pitan religijnykh organizatsiy (2015) [The cabinet of ministers again changed joint Committee composition on questions religious organizations]. Retrieved from: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1812 (accessed 06.02.2019).
7. Centr Razumkova za pidtrymky Fondu Konrada Adenauera v Ukraini (2013) *Relighija i vlada v Ukraini: problemy vzajemvidnosyn* [Religion and power in Ukraine: problems of mutual relations]. Proceedings of the Derzhavno-konfesijni

vidnosyny v Ukrajinі stanom na 2013 rik: rukh do partnerstva derzhavy i Cerkvy chy do kryzy vzajemyn? (Ukraine, Kyiv, April 22, 2013), Kyiv: Centr Razumkova za pidtrymky Fondu Konrada Adenauera v Ukrajinі, p. 58-66.

8. Morozyuk S. (2009) *Gromadyanske suspilstvo i religiya: problema tolerantnosti vidnosin* [Civil society and religion : problem of tolerance of relations]. Proceedings of the *Derzhavno-tserkovna politika v Ukrajinі yak faktor formuvannya gromadyanskogo suspilstva* (Ukraine, Kyiv, November 26–27, 2008), Kyiv, pp. 78–79.

9. Onischuk S.V., Petrovskiy P.M. (2016) *Sotsiokulturne znachennya tserkvi dlya suchasnih demokratichnih transformatsiy v Ukrajinі* [The sociocultural value of church is for modern democratic transformations in Ukraine]. Retrieved from: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/4.pdf>. (accessed 07.02.2019).

10. Polozhennja pro Ghromadsjku radu pry Ministerstvi okhorony zdorov'ja Ukrajinjy (2009) [Regulations on the Public Council under the Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/polog_grRADA.html. (accessed 08.02.2019).

11. Polozhennja pro Radu u spravakh dushpastyrsjkoji opiky pry Ministerstvi oborony Ukrajinjy (2009) [Regulations on the Council for Pastoral Care at the Ministry of Defense of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada>. (accessed 08.02.2019).

12. Popov Gh. (2007) Osoblyvosti rozvytku derzhavno-cerkovnykh vidnosyn ta religijno-cerkovnogho kompleksu v suchasnij Ukrajinі [Features of development of state-church relations and religious-church complex in modern Ukraine]. [The formation of the Church as an institution of civil society: the managerial aspect]. Proceedings of the *Religija i cerkva v suchasnij Ukrajinі: stan, problemy, perspektyvy* (Ukraine, Kyiv, September 12, 2007), Kyiv, pp. 6–11.

13. Ukaz Prezydenta Ukrajinjy (2010) Pro optymizaciju systemy centraljnykh orghaniv vykonavchoji vlady [On optimization of the

system of central executive authorities]. Retrieved from: <http://president.gov.ua/documents/12584.html>. (accessed 05.09.2017).

14. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti i religijni orghanizaciji» (1991) [The Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations"]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (accessed 17.07.2018).

15. Reshetnikov Ju. (2015) Ghromadsjka rada z pytanj spivpraci z Cerkvamy ta religijnymy orghanizacijamy pry Ministerstvi osvity i nauky Ukrainy jak mekhanizm zabezpechennja vzajemodiji derzhavy ta religijnnykh instytucij u sferi osvity [Public Council on Cooperation with Churches and Religious Organizations under the Ministry of Education and Science of Ukraine as a mechanism for ensuring interaction between the state and religious institutions in the field of education]. Retrieved from: [http:// www.edu-ugcc.org.ua/resursy/internet-resursy/](http://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/internet-resursy/). (accessed 08.02.2019).

16. Ribachuk M. (2014) *Gromadyanske suspilstvo i tserkva* [Civil society and church]. Retrieved from: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/4.pdf>. (accessed 08.02.2019).

17. Strategiya uchasti Tserkov i religiynih organizatsiy u mirobuduvanni «Ukrayina – nash spilnyy dim» [Strategy of participation of Churches and religious organizations in peace building "Ukraine is our generalhouse"]. Retrieved from: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/535-uccro-peacebuilding-strategy-ukraine> (accessed 07.02.2019).

Dudka L.O. The church as a social institution: experience and challenges in the context of the establishment of a civil society. This article describes the reasons and features of the process, connected with the church, becoming an effective and full-fledged institute of civil society in Ukraine during the period of independence. The author emphasizes, that the level of ensuring citizens' rights for freedom of conscience, the nature of state-church relations and the use of significant church potential as a social institution depend on both the abilities of the church and the position

of the authorities. Constitutional right of the church to be separated from the state does not reject their mutual responsibility and the possibility to cooperate in the fields of social protection, health care, culture, science, art, etc.

The state needs to provide necessary conditions and resources to church, so it can fully use its potential in performing such functions as culture formation, charity, support of less socially protected population, establishing international relations, carrying out scientific and educational work, etc. It should be manifested through the creation of regulatory framework and effective cooperation mechanism, that would provide the appropriate conditions for the church to act as an active institution of civil society. Cooperation between churches and religious organizations in the form of public councils is a convenient form of deepening both state-confessional and inter-confessional dialogue, and it is also effective in elaborating specific cooperation mechanisms between the state and the church in various spheres of social life. Receiving Tomos and building a local Orthodox Church in Ukraine on the principles of Ukrainocentrism and canonicalism, together with the help and support of the state, will undoubtedly strengthen the social role of the church as an institution of civil society.

Keywords: church, state, civil society, social institute, state-church relations.

Дудка Л.А. Церковь как социальный институт: опыт и вызовы в контексте становления гражданского общества. В статье проанализированы причины, особенности и характерные черты процесса становления церкви как действенного и полноправного института гражданского общества в Украине периода независимости. Автор утверждает, что современное состояние и уровень обеспечения права граждан на свободу совести, характер государственно-церковных отношений и использование значительного потенциала церкви как социального института в значительной степени зависят от позиции государственной власти, наличия у нее четкой и понятной политики в отношении религии и

религиозных организаций. Акцентируется внимание на том, что создание в Украине единой Поместной Церкви и реформирование церковного управления на основе соборности является необходимым условием и крайне важным фактором современных демократических трансформаций в Украине. Отмечается, что развитие гражданского общества и дальнейшая демократизация государства позволит расширить спектр церковных возможностей в сфере социального служения.

Ключевые слова: *церковь, государство, гражданское общество, социальный институт, государственно-церковные отношения.*